

УПОТРЕБАТА НА СИЛА ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО И ОДГВОРОТ НА НАЦИОНАЛНИТЕ ЗАКОНОДАВСТВА ВО КОНТЕКСТ НА СОВРЕМЕНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ ЗАКАНИ²

Апстракт: Темелите на кои е изграден системот на колективна безбедност и светот каков што го знаеме во контекст на меѓународното право беа цврсто поставени во констелацијата на односите по Втората светска војна. Една од основните премиси на основачите на овој систем секако беше воспоставувањето на поредок кој ќе ја регулира и ограничи употребата на сила преку меѓународното право, во кој главни улоги имаат државите. Сепак, во светот по студената војна, а особено во светот по падот на Светскиот трговски центар, сè повеќе централна улога добиваат недржавните актери. Советот за безбедност како носител на системот за колективна безбедност во повеќе наврати и на повеќе начини се обиде да се носи со предизвикот и неговата нормативна активност, провоцираше соодветен одговор на националните законодавства ширум светот. Борбата со тероризмот еволуираше и иако стремежот истата да не ги ограничи либералните вредности на кои се темели западната цивилизација е постојан, од анализата може да се забележи дека просторот околу индивидуалните слободи се повеќе се стеснува.

Клучни зборови: *колективна безбедност, вооружен напад, пропорционалност, закон, слобода.*

POPOSKA VESNA³

THE USE OF FORCE IN INTERNATIONAL LAW AND THE RESPONSE OF NATIONAL LEGISLATORS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SECURITY THREATS

Abstract: The foundations on which the system of collective security and the world as we know are built in the context of international law were firmly laid in the constellation of relations after the Second World War. One of the basic premises of the founders of this system was, of course, the establishment of an order that would regulate and limit the use of force through international law, in which states play a major role. However, in the post-Cold War world, and especially in the aftermath of the collapse of the World Trade Center, non-state actors are increasingly playing a central role.

Security Council as the bearer of a collective security system has repeatedly and in many ways tried to cope with the challenge and their normal activity has responsibly provoked national legislation around the world. The fight against terrorism has evolved, and whether aspirations can not limit the liberal values of those based on Western civilization is constant, from analysis it can be seen that simply having individual freedoms is increasingly narrowing.

Keywords: *collective security, armed attack, proportionality, law, freedom.*

1. ВОВЕД

Сè поголемиот број на терористички напади и други закани кои се појавуваат во променетата безбедносна средина, како и „креативноста“ во нивното изведување го поставуваат како легитимно прашањето како да се зголеми безбедноста без да се намалат либералниот простор и слободата како вредност и цивилизациска придобивка. Зголемените безбедносни потреби се манифестираат преку одговорот на легислаторот и еволуцијата во ставовите и пристапите кон закани на новото

¹ Авторот е доцент на Меѓународен Универзитет Визион; vesna.poposka@vizon.edu.mk

² * Трудот е дел од пошироко научно истражување во рамките на докторска дисертација одбранета на Воена академија „Г.М. Апостолски“. Целосните резултати од истражувањето се во процес на објавување од страна на Меѓународен Универзитет Визион.

³ The author is Assistant professor at the International VISION University; vesna.poposka@vizon.edu.mk

време. Истражувањето има за цел да ги анализира четирите витални функции на меѓународното право во новата безбедносна средина. Иако виталните функции остануваат помалку или повеќе непроменети, начинот на кој правото се интерпретира и аплицира може да доведе до различни резултати земени во различен временски, техничко-технолошки, идеолошки и геополитички контекст. Затоа, целта на истражувањето е да даде преглед на основните начела на меѓународното право, но и да изврши анализа на определни контексти и измени во национални законодавства кои се појавиле како одговор на променетата безбедносна средина; да ги лоцира причинско-последичните врски и главните двигатели на промената, како и да ги испита тенденциите на развој, можните решенија и потенцијалните фактори на ризик или успешноста во контекст на поставување на соодветна нормативна инфраструктура во меѓународен контекст.

2. МЕТОДОЛОГИЈА

При подготовката на овој труд, користени се класичните истражувачки методи на општествените науки, како и специфичните методи на правните науки и тоа: дедукција, компарација, синтеза и анализа на содржина. За конкретните национални законодавства работено е по принцип на анализа на случај. Во делот на анализа на меѓународното право, користени се соодветните методи за толкување и соодветни стручни анализи како секундарни извори.

3. ДИСКУСИЈА

Меѓународното право има четири витални функции: да ги дефинира прецизно ограничените случаи во кои употреба на сила е допуштена (самоодбрана и зачувување или поврат на светскиот мир и безбедност во согласност со Повелбата), да ја регулира и контролира употребата на сила, па дури и во ситуации кога е допуштена, да оцени дали сила која била употребена била недозволива да ги регулира последиците од употребата на сила, било да е дозволена или недозволена (Berman, 2006). Со оглед на четирите витални функции и фактот дека меѓународното право ја регулира употребата на сила преку забрана за употреба и исклучок од таа забрана, напорите за одржување на светскиот мир и безбедност креирале четири аспекти за регулирање на употребата на сила во меѓународното право. За сите четири аспекти важат истите извори на правото во согласност со член 38 од Статутот на МСП: меѓународните договори, меѓународното обичајно право, практиката на државите, мислењата на истакнатите правници и судската практика (МСП, 1946).

Првиот аспект од четирите споменати е **ius contra bellum**, односно право против војната или против употребата на вооружена сила. Вториот аспект е корпусот на правни правила **ius ad bellum** („право на војна“) кој регулира кога правно државата или државите можат да прибегнат кон употреба на сила. Третиот аспект е корпусот на правни правила **ius in bello** кој ги регулира принципите, стандардите и регулирањето кои стапуваат на сила кога сила веќе била употребена и се случува активен конфликт. Четвртиот аспект е **ius post bellum**, или принципи, стандарди и обврски по завршувањето на главните непријателства. Во пракса, тоа би значело дека активностите поврзани со превенција на конфликти и забрана за употреба на сила се компатибилни на *ius contra bellum*. Напорите на конфликтниот менаџмент одговораат на *ius ad bellum* принципите. Разрешувањето на конфликтот потпаѓа под *ius in bello* принципите, а транзицијата во мир и повоените активности за трансформација се *ius post bellum* принципи и стандарди (Хаџи-Јанев, 2016). Иако некои теоретичари ги разгледуваат само првите два аспекта, резонирајќи по линијата дека во меѓународното право се експлицитно издвоени само правото на војна и правото во војна, комплексноста на состојбите во денешно време бара малку поширок пристап. Факт е дека *ius ad bellum* и *ius in bello* се примарните правни режими кои се раздвојуваат во контекст на меѓународното право. Раздвојувањето на *ius in bello* и *ius ad bellum* е солидно етаблирано преку судска пракса, државна практика и меѓународно-правна доктрина. Првиот случај на раздвојување датира од Нимбершките судења непосредно по Втората светска војна и случајот на заложниците (the Hostage Case) кој го разгледувал Трибуналот (Нимбершки процеси, 1947). Во овој случај, Трибуналот се изјасни дека „без оглед по кој повод избила војната и без оглед дали е таканаречена праведна војна, применливи се истите норми на меѓународното право.“ Во овој случај, за прв пат „правото на војна“ беше одвоено од правото на окупација кое потпаѓа под правото во војна. Истите принципи се применливи и во периодот по усвојувањето на Повелбата на ООН и се потврдени во советодавното мислење на Меѓународниот суд на правдата (МСП) за правните последици од изградбата на сид во окупираните палестински територии (МСП, 2004). Во едно друго советодавно мислење посветено на легалноста на заканата со или употребата на нуклеарно оружје, МСП вели дека двата правни режими се симултано апликабилни и кумулативни (МСП; 1996). Употребата на сила мора да кореспондира и со двата правни режими за да биде легална.

Ius contra bellum и *ius post bellum* се издвојуваат дополнително прилепувајќи се како „чекор пред тоа и чекор потоа“. Ова е резултат на генерално поместената граница на војната и мирот. Генерално, во мирнодопски услови, во поглед на заштитата на било кој објект или вредност, применливи се меѓународното право за човекови права и кривичното право. Тие се исто така апликбилни и во контекст на внатрешен вооружен конфликт, заедно со заедничкиот член 3 од Женевските конвенции (МКЦК, 1949) кој е веќе издигнат на ниво на обичајно право. Следното ниво е *ius ad bellum* или правото на војна, како дозволен исклучок од апсолутната забрана за употреба на сила. Употребата на сила, како што веќе споменавме е регулирана со Повелбата на ООН (ООН, 1945). Регулирањето е негативно, односно употребата на сила е забранета, освен кога Советот за безбедност ќе одлучи дека истата е неопходна мерка за да се неутрализира определена закана по светскиот мир и безбедност. Но, во член 51 од Повелбата се вели дека „ниедна одредба на оваа Повелба не го забранува инхерентното право на индивидуална или колективна самоодбрана против држава членка во случај на вооружен напад, додека Советот за безбедност не преземе мерки неопходни за одржување на светскиот мир и безбедност“.

Непосредно по нападите на светскиот трговски центар, САД не наидуваа на поддршка за одлучните акции во борбата со тероризмот и Ал Каеда од европските партнери. Главните аргументи европските земји ги влечеа од корпусот на право *ius contra bellum*, пред сè од меѓународното право за човекови права. Денес, речиси две децении по 9/11, сликата е драстично променета, а анализата на промените во националните законодавства ќе покаже дека *ius contra bellum* покажува развојна тенденција и го рedefинира наративот. Ставовите кон тероризмот еволуираат. Демократските вредности се на удар како резултат на променетата безбедносна констелација. Легислаторите сè повеќе го стеснуваат обрачот околу либералните демократски принципи и етаблираните вредности во срцето на европските демократии. *Франција* како реакција на низа терористички напади на своја територија, во 2016 усвои драстични законски измени. Имено, францускиот правен систем генерално се базира на постоењето на судска и административна гранка, кои функционираат независно едни од други во согласност со принципот на дуализам (*dualisme juridictionnel*) (Sharon, 2018). И во двете гранки следеше измена на легислативата како одговор на зголемената опасност. Член 66 од францускиот устав од 1958 година го воспоставува Францускиот *Habeas Corpus* кој предвидува дека „Судскиот орган е чувар на слободата на поединецот (Устав на Француска Република, 1948)“. Во ноември 2014 година, Франција презеде строги мерки за спречување на поединците да станат странски борци со донесување на законот 2014-1353 (*Legifrance, 2014*) и зајакнување на диспозициите во однос на борбата против тероризам. Законот, меѓу другото дава право на властите да забранат излез од Франција на определени граѓани за период од шест месеци со можност таа мерка да се обновува до две години. Законот беше поднесен на ревизија на Уставниот суд, кој се изјаснил дека законот е уставен и дека слободата на движење мора да се балансира со потребите на јавната безбедност (Boring, 2015).

Основата за иницирање на ваков тип на промени и инкриминирање на придружувањето кон милитантни групи, пак, произлегоа како резултат (не само во Франција, туку во повеќе земји) на две резолуции на Советот за безбедност на ООН во 2014: Резолуцијата 2170 (СБООН, 2014) која повикува меѓу другото да се преземат национални мерки против странските борци на боиштата на Сирија и Ирак и Резолуцијата 2178 (СБООН, 2014) која се однесува на легислативата за нивно процесирање. Овој закон во Франција се применува независно од вонредната состојба и укажува дека Франција е подготвена да се потпре на административните мерки во борбата против тероризмот пред нападите во Париз од 2015 година (BBC, 2015).

Законот ја доделува надлежноста на администрацијата (без судско одобрување) да откаже и одземе пасоши и лични карти на француски државјани кога има „сериозни причини“, да верува дека поединецот планира да патува во странство за да се придружи на терористичка група или да се ангажира во терористички активности.

Како последица на промените во законодавството, беа воведени низа административни мерки кои донесоа овластувања за екстензивен надзор и контрола за Министерството за внатрешни работи и неговите безбедносни агенции. Овој феномен го достигна својот врв за време на вонредната состојба (*l'état d'urgence*), која беше прогласена по нападите од ноември 2015 година и траеше две години (Boring, 2016/2). Изменетото законодавство ги пренело елементите на *l'état d'urgence* или вонредната состојба во редовен закон односно ја институционализираше вонредната состојба како перманентна. Францускиот Закон за разузнавање бр. 2015-912 од 24 јули 2015 година (Boring, 2016/3) дозволува легализација на практики кои претходно не беа јасно

регулирани со закон. Законот го модифицирал закон за прислушување бр. 91-646 од 10 јули 1991 година, со што е изречно дозволено прислушување во одредени случаи, а широка дефиниција со која е дозволено следењето е заменето со уште поширока (Weil, 2018). Вонредната состојба заврши на 1 ноември 2017, по усвоените измени на законодавството за национална безбедност и борба со тероризмот (Loi n°2017-1510 renforçant la sécurité intérieure et la lutte contre le terrorisme - SILT) кои повторно овозможуваат делимитација на безбедносниот периметар во насока на проширување на прислушувањето, можноста за принудно задржување во домот од страна на полицијата, без судски налог, само со известување на обвинителот. Овие индивидуални мерки за административна контрола и надзор можат да бидат применети против „секој оној за кого има сериозни причини да се верува дека...“, што остава широки дискрециони овластувања.

Слични практики усвоија законодавците ширум светот, без оглед дали се предводени од конзервативни, социјалдемократски или либерални влади.

Така, на пример, *Канада* која во 2015 усвои ново антитерористичко законодавство, предводена од конзервативна влада, во 2017 година, предводена од либерална влада етаблираше нови надлежности за националната агенција за електронски надзор, давајќи и можност тесно да соработува со армијата и да спроведува офанзивни акции кон странски актери и да исклучува потенцијални сајбер-напади со цел да ја заштити Канада и нејзината критична инфраструктура (Kathleen, 2017). На мала врата, ваквата состојба ја легализира не само антиципаторната туку и преемптивната самоодбрана во сајбер контекст, што може да биде исклучително опасна практика (Hall, 2016).

На 24 август 2017 година, во *Германија* стапи во сила контроверзниот амандман на германскиот Кривичен законик, кој ги прошири овластувањата на органите за спроведување на законот за да спроведе онлајн пребарувања и извори преку телекомуникациски надзор („Државен Тројанец“) (Bundtzen, 2017). Со измените, „Онлајн пребарување“ се дефинира како добивање на пристап со технички средства за информатички систем кој го користи осомничениот без негово или нејзино знаење со цел да се извлечат податоци. Изворниот телекомуникациски надзор, наспроти општите телекомуникациски надзори им овозможува на агенциите за спроведување на законот пристап до податоците на изворот пред енкрипција. Со цел да се следат и да пристапат до податоци на компјутер или мобилен уред без знаење на осомничениот, за спроведување на законот се експлоатираат софтверските слабости во електронскиот уред за инсталирање на Тројанската софтверска програма. Амандманот дозволува употреба на државни тројанци за обезбедување на пресуди за широк спектар кривични дела, почнувајќи од геноцид, злосторства против човештвото, воени злосторства, агресија, убиство и предавство на помалку сериозни престапи, како што се примање и ракување со украдена стока, перење пари, поттикнување да се поднесат лажни барања за азил и прекршоци поврзани со дрога. Употребата на државни тројанци обично бара судски налог. По исклучок, во случаи на непосредна опасност, тоа може да биде одобрено од страна на обвинителството, но таквото користење мора да го потврди судот во рок од три работни дена со цел да остане на сила (Gesley, 2017).

Русија е следна во низата земји каде имаше рестриктивни промени во легислативата. Донесен во летото 2016 година, пакетот антитерористички измени на законите што ги предложија заменик претседателот на Државната Дума, Ирина Јароваја и сенаторот Виктор Озеров стана едно од главните прашања на агендата на целата телекомуникациска индустрија во последните години (Tass.com, 2018). Легислативата ги обврзува телефонските и интернет-провајдерите да го зголемат времето за складирање на метаподатоците за содржините што се разменуваат преку интернет на шест месеци, како и да соработуваат со властите во декодирањето на шифрирани сервиси за пораки, како што се WhatsApp, Telegram или Viber. Со пакетот измени во легислативата познат популарно како „Законот на Јаровја“ се воведо ново кривично дело кое подразбира казни од 5 до 10 години затвор за оние што „организираат или ги поттикнуваат луѓето да учествуваат во масовни нереди“, правило кое ќе го ограничи секој можен протест од страна на опозицијата со оглед на политичката ситуација во земјата. Законот, исто така ќе забрани проповедање, молитва или ширење на религиозен материјал надвор од „специјално определените места“, т.е. местата на богослужба на официјално признати верски институции (Bertodly, 2016). Сноуден, кој и самиот побара прибежиште во Русија по скандалот Викиликс, се огласи преку твитер (twitter) дека законот е новиот „Голем Брат“ и дека чување на толку податоци во најмала рака е непрактично и претставува сериозно кршење на човековите права.

Во мај 2018 со законски измени по однос на тероризмот се соочи и *Индонезија*, за што жестоко реагираа од Амнести интернешнал. Со измените, меѓу другото, полицијата може да држи осомничен во притвор до 221 ден без да го изведе пред суд (Amnesty International, 2018).

Во истиот период и **Обединетото Кралство** помина низ сличен процес, со донесувањето на акт за борба со тероризмот и безбедност на границите, кој беше оценет како „погрешен баланс помеѓу слободата и безбедноста“, а со кој се криминализира преглед на определени веб-страници како и објавување на „несоодветни фотографии“ (Dearden, 2018).

ЗАКЛУЧОК

Мерките усвоени од страна на државите за да се спротивстават на тероризмот честопати претставуваат сериозни предизвици за човековите права и владеењето на правото. Во име на борба со тероризмот, репресивни мерки се користат за да се задушат гласовите на бранителите на човековите права, новинарите, малцинствата, домородните групи и граѓанското општество. Ресурси кои вообичаено се распределуваат на социјални програми и помош за развој се пренасочени кон безбедносниот сектор, што влијае на економските, социјалните и културните права на многумина, особено на ранливите категории. Овие практики, особено кога се земени заедно, имаат корозивни ефекти врз владеењето на правото, доброто владеење и човековите права, но и врз националната безбедност, затоа што провоцираат социјален револт. Тие се исто така контрапродуктивни за националните и меѓународните напори за борба против тероризмот (UNHRC, 2008). Но, сè потешко станува докажувањето на оваа теорија, иако за волја на вистината, ниту репресивните мерки не се покажале секогаш како успешни или ефективни во превенирањето на закани.

Користена литература

- [1] BBC News (2015) Paris Attacks: What Happened On The Night”. <https://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>
- [2] Berman, Franklin (2006) The UN Charter and the use of force, 2006 Singapore Year Book of International Law and Contributors достапно на <http://www.commonlii.org/sg/journals/SGYrBkIntLaw/2006/3.pdf>
- [3] Bertodli, Roberta. “Russia: The Risks Of The Anti-Terrorism Law”. Osservatorio Balcani E Caucaso, 2016. <https://www.balcanicaucaso.org/eng/ECPMF/ECPMF-news/Russia-the-risks-of-the-anti-terrorism-law>. Твитер статус на Сноуден достапен на <https://twitter.com/snowden/status/746671700247457792> Отворено писмо на Амнести Интернешнал до Претседателот на претставничкиот дом на
- [4] Индонезија достапно на <https://www.amnesty.org/en/documents/asa21/8472/2018/en/>
- [5] Boring, Nicolas. “Foreign Intelligence Gathering Laws: France”. Loc.Gov, 2016. <https://www.loc.gov/law/help/intelligence-activities/france.php>.
- [6] Boring, Nicolas. “France: Anti-Terrorist Law Prohibiting Citizens From Leaving France Found Constitutional | Global Legal Monitor”. Loc.Gov, 2015. <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/france-anti-terrorist-law-prohibiting-citizens-from-leaving-france-found-constitutional/>.
- [7] Bundtzen, Sara. “Why You Should Know About Germany’s New Surveillance Law”. Opendemocracy, 2017. <https://www.opendemocracy.net/digitaliberties/sara-bundtzen/why-you-should-know-about-germanys-new-surveillance-law>.
- [8] Dambrine, Bénédicte (2015) The State of French Surveillance Law, достапно на https://fpf.org/wp-content/uploads/2015/12/Surveillance-law-in-France_Dec2015.pdf
- [9] Dearden, Lizzie. “New Laws That Could Jail People For Making ‘Reckless’ Statements About Extremist Groups ‘May Violate Human Rights’”. The Independent, 2017. <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/terror-laws-border-security-bill-human-rights-viewing-material-reckless-a8440696.html>.
- [10] Gesley, Jenny. (2017) “Germany: Expanded Telecommunications Surveillance And Online Search Powers | Global Legal Monitor”. Loc.Gov, достапно на <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/germany-expanded-telecommunications-surveillance-and-online-search-powers/>.
- [11] Hadji-Janey, Metodi (2016) Changing the Approach to Deterrence in Cyberspace while Protecting Civilians from Cyber Conflict (Handbook of Research on Civil Society and National Security in the Era of Cyber Warfare), <https://www.igi-global.com/chapter/changing-the-approach-to-deterrence-in-cyberspace-while-protecting-civilians-from-cyber-conflict/140526>
- [12] Hall, Chris. “Trudeau Tracker: Have The Liberals Kept Their Promise On C-51? | CBC News”. CBC, 2016. <https://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-tracker-anti-terrorism-bill-1.3586337>.

- [13] Harris, Kathleen. "Liberals To Create 'Super' National Security Watchdog As Part Of Anti-Terror Overhaul | CBC News". CBC, 2017. <https://www.cbc.ca/news/politics/security-terrorism-legislation-1.4168780>.
- [14] Tass.Com (2018) "Yarovaya Law Obliges Operators And Internet Companies To Store User Correspondence" достапно на <http://tass.com/politics/1011585>.
- [15] Weill, Sharon (2018) "TERROR IN COURTS: French counter-terrorism: Administrative and Penal Avenues" "Report for the official visit of the UN Special Rapporteur on Counter-Terrorism and Human Rights достапно на <https://www.sciencespo.fr/psia/sites/sciencespo.fr/psia/files/Terror%20in%20Courts.pdf>
- [16] Weill, Sharon (2018) "TERROR IN COURTS: French counter-terrorism: Administrative and Penal Avenues" "Report for the official visit of the UN Special Rapporteur on Counter-Terrorism and Human Rights достапно на <https://www.sciencespo.fr/psia/sites/sciencespo.fr/psia/files/Terror%20in%20Courts.pdf>
- [17] Закон од 13ти ноември 2014 Loi n° 2014-1353 du 13 novembre 2014 renforçant les dispositions relatives à la lutte contre le terrorisme достапно на <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTextedo?cidTexte=JORFTEXT000029754374&dateTexte=&categorieLien=id>
- [18] Конвенција за подобрување на положбата на ранетите и болните во вооружените сили во војна, Конвенција за подобрување на положбата на ранетите, болните и бродоломците на вооружените сили на море, Конвенција за постапувањето со воените заробеници, Конвенција за заштита на цивилите за време на војна и окупација (1949) познати како Женевски конвенции, достапни на <https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>
- [19] Меѓународен суд на правдата (1996) Советодавно мислење за легалноста на заканата со или употребата на нуклеарно оружје, достапно на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>
- [20] Меѓународен суд на правдата (2004) Советодавно мислење за правните последици од изградбата на ѕидот на окупираните палестински територии, достапно на <https://www.icj-cij.org/en/case/131>
- [21] ООН, основачки документ (1945) Повелба на ООН достапна на <http://www.un.org/en/charter-united-nations/>
- [22] Резолуција на Советот на безбедност на ООН 2170(2014) со која се осудуваат масовните злоупотреби на човековите права од екстремистичките групи во Ирак и Сирија, достапна на <https://www.un.org/press/en/2014/sc11520.doc.htm>
- [23] Резолуција на Советот на безбедност на ООН 2178(2014) со која се осудува насилниот екстремизам и се нагласува потребата да се превенира пагувањето и поддршката за странските борци достапна на <https://www.un.org/press/en/2014/sc11580.doc.htm>
- [24] Случајот со заложниците пред Американскиот воен трибунал во Нимберг (1947-1948) достапно на http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1948.02.19_United_States_v_List2.pdf
- [25] Статут на Меѓународниот суд на правдата достапен на http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf
- [26] Устав на Франција од 1958, достапен на https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf